

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ УКРАЇНИ МЕТОДАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Пахомов Ілля Володимирович

старший викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту
Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти Державного закладу
освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних
наук України, місто Біла Церква, Україна

Науковий інтерес до проблеми становлення громадянської ідентичності особистості методами музейної педагогіки зумовлений відсутністю в науковому дискурсі її цілісної психологічної концепції, обґрунтованості психологічних закономірностей, механізмів та чинників її становлення, глибокого осмислення громадянської ідентичності як психологічного феномену, як індивідуального переживання та усвідомлення особистістю своєї громадянської приналежності.

Завдання розвитку громадянської ідентичності молоді, визначене першочерговим у низці державних документів, актуальне не лише для здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти, а й для педагогічних працівників, які мають забезпечити умови для її утвердження. Пріоритет у сучасній освітній політиці надається компетентнісній парадигмі, спрямованій на розвиток не лише професійних, а й загальних, зокрема громадянських компетентностей.

У межах конструктивно-дискурсивного підходу громадянська ідентифікація постає як процес конструювання ідентифікаційного дискурсу, основними темами якого є:

- ціннісне ставлення до своїх громадянських прав та обов'язків;
- цінність прав інших і солідаризація з іншими або групою, члени якої обстоюють певні громадянські цінності, практики та моделі поведінки;
- прийнятні способи впливу на ухвалення рішень політичною владою та державними інституціями.

Вирізняють типи громадянської самоідентифікації:

- суб'єктний, в основі якого – ціннісне ставлення до громадянськості, громадянства і громадянина;
- раціональний, якому властиве зосередження на сенсах (цілях) громадянської самоідентифікації;
- інструментальний, для якого громадянська ідентичність – це насамперед інструмент захисту (стабільності, розвитку тощо) ти та суб'єктність (власний внесок, прагнення покращити життя в країні).

У структурі громадянської ідентичності вирізняють компоненти:

- когнітивний (усвідомлення своєї приналежності до держави в якості її громадянина та спільноти громадян; знання й образно-символічні уявлення щодо держави, громадянства та громадян),

- ціннісний (суб'єктивна значущість, важливість членства; поділяння (чи ні) державницьких цінностей та цінностей громадянської спільноти),
- афективний (емоційне ставлення до свого членства, переживання «моє / не моє», почуття гордості, сорому, патріотизму тощо),
- конативний (зумовлює громадянську поведінку й визначає форми діяльності чи бездіяльності стосовно держави і співгромадян: активність, включеність, байдужість, ворожість, протест, протистояння тощо; готовність індивіда діяти відповідно до інтересів держави та громадянської спільноти; громадянська участь, активність чи пасивність щодо обстоювання громадянських прав і цінностей) (І. Петровська).

На переконання міжнародної команди дослідників під керівництвом В. Шульца, громадянська ідентичність складається з двох основних площин:

- громадянський Я-образ (стосується досвіду індивіда щодо свого місця в кожній зі своїх громад. Цілісна громадянська Я-концепція людини зосереджується на громадянських цінностях та різних ролях, її розумінні й ставленні до цих цінностей і ролей, а також на тому, як керувати цими цінностями і ролями незалежно від того, чи вони є гармонійними чи суперечливими на думку самої людини. Базується на концепції множинності, відповідно до якої окремі люди мають певний діапазон ролей та особистісного потенціалу у різних групах і громадах, а також на розумінні того, що ролі та потенціал особистості постійно змінюються і залежать від контексту кожного окремого зв'язку у тій чи іншій групі та громаді);
- почуття громадянської приналежності (стосується відчуття зв'язку людини з різними громадянськими спільнотами та різними громадянськими ролями, які вона виконує в кожній спільноті, розуміння людиною рівнів розмаїття (громадянських ідей і дій) і толерантність до них усередині та між різними спільнотами).

Компетентнісний підхід до громадянської ідентичності ґрунтується на уявленні про те, що базовою умовою її розвитку є формування громадянських компетентностей (якостей, здатностей та готовностей), які дають змогу особистості свідомо визначати смисли і цінності власної громадянської приналежності.

Ідентифікаційний дискурс є ключовим елементом формування громадянської ідентичності, оскільки він визначає способи, через які педагогічний працівник усвідомлює себе частиною суспільства, нації чи громади. Смисли та практики, що лежать в основі цього процесу, формують ціннісно-сміслову поле, яке впливає на громадянську свідомість і поведінку.

Смисли ідентифікаційного дискурсу, які визначають громадянську ідентичність, включають:

- почуття належності до держави;
- цінності та ідеали громадянства (демократія, права людини, соціальна справедливість, рівність);
- соціальна відповідальність (розуміння взаємозв'язку між особистою поведінкою та добробутом суспільства);

– історична пам'ять (спільні історичні наративи, які об'єднують громадян і формують відчуття спільності).

Практики ідентифікаційного дискурсу, які сприяють розвитку громадянської ідентичності, включають освітні, соціальні та культурні підходи:

– освітні практики (громадянська освіта та виховання, розвиток критичного мислення, рефлексія особистого досвіду участі у громадському житті);

– соціальні практики (участь у громадянській діяльності);

– культурні практики (популяризація національної культури, толерантності та міжкультурного діалогу).

Соціально-психологічні чинники становлення громадянської ідентичності (за І. Петровською):

– особистісні цінності: значущість ідей державності, цінностей законності, рівності прав і свобод, культури і гуманності суспільства та свободи слова;

– особистісні характеристики: готовність до громадянської партиципації, самозарадність (здатність брати на себе відповідальність за власне існування, результати діяльності та взаємодію), здатність підтримувати баланс між індивідуальними та груповими інтересами, соціальна та комунікативна компетентність, самостійність ухвалення рішень, самоорганізованість;

– соціально-перцептивні характеристики: турбота держави про громадян, можливість самореалізації в державі, почуття персональної захищеності та захищеності власності в державі, консолідованість громадян, прийнятність стандартів життя в державі, задоволення очікувань від держави.

Ключовими принципами розвитку громадянської ідентичності особистості визначено такі:

– багаторівневість (конструювання має здійснюватися на макро-, мезо- та мікрорівнях, тобто на рівнях соціуму в цілому, освітніх інституцій, міжособистісних комунікацій);

– фасилітаційність (залучення людей, яких сприймають позитивно); активність (активна позиція суб'єктів освітнього простору, спрямована на зменшення впливу стихійних факторів);

– взаємозумовленість (урахування суб'єкт-суб'єктного характеру взаємодії); конструктивність (цілеспрямований підхід на всіх етапах);

– безперервність (процес має бути послідовним і безперервним) (В. Кечетова).

До основних соціально-психологічних чинників розвитку громадянської ідентичності педагогічних працівників ЗП(ПТ)О відносимо:

– професійне освітнє середовище (спільні громадянські цінності і місія формування громадянської ідентичності, підтримка та обмін досвідом в процесі її формування, демократичний стиль управління в закладі освіти, позитивний морально-психологічний клімат, залучення педагогів до громадянської активності, позитивні моделі поведінки адміністрації та колег:

громадянська відповідальність, правосвідомість та громадська активність педагогів);

– особистісний розвиток педагога (рефлексія і самоаналіз педагогами власної діяльності та її відповідності громадянським цінностям, формування громадянської компетентності, громадська активність, мотивація професійного та особистісного розвитку, яка сприяє формуванню активної громадянської позиції педагога);

– соціокультурне середовище (події в суспільстві, рівень громадянської активності громади, державна політика в сфері освіти).

Актуальність дослідження соціально-психологічних умов розвитку громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти методами музейної педагогіки зумовлена:

– значущістю психологічного впливу музейної педагогіки на здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти;

– недостатнім вивченням соціально-психологічних умов та чинників розвитку громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти методами музейної педагогіки;

– браком надійних, ефективних та перевірених програм та технологій розвитку громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти методами музейної педагогіки.

Отже, соціальний запит щодо розв'язання окресленої наукової проблеми, її актуальність та значущість, а також недостатнє її вивчення зумовили вибір теми нашого дослідження: «Соціально-психологічні умови розвитку громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти».

Об'єкт дослідження: громадянська ідентичність педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Предмет дослідження – соціально-психологічні умови розвитку громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти методами музейної педагогіки.

Мета дослідження: визначити соціально-психологічні умови та розробити засоби розвитку громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти методами музейної педагогіки.

Завдання дослідження:

1) на основі аналізу наукових джерел з досліджуваної проблеми визначити умови, механізми та засоби розвитку громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти методами музейної педагогіки;

2) розробити програму та провести емпіричне дослідження особливостей громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти методами музейної педагогіки;

3) за результатами емпіричного дослідження визначити типові моделі та проблеми громадянської ідентифікації педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти методами музейної педагогіки;

4) розробити та апробувати програму розвитку громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти методами музейної педагогіки.

Робота виконується в межах теми наукового дослідження відділу психології політичної поведінки молоді Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України «Науково-методичний супровід розвитку національної і громадянської ідентичності молодого покоління деокупованих територій» та теми науково-дослідної роботи Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України «Трендотчінг ринку праці в системі підготовки і підвищення кваліфікації фахівців в умовах повоєнного відновлення України» (РК 0122U202007).

Методи дослідження. Теоретичні: аналіз, синтез, аналогія, узагальнення – для визначення теоретичних засад дослідження; емпіричні: анкетування та суб'єктивне шкалювання – для визначення рівня сформованості громадянської ідентичності респондентів; методи математичної статистики – для визначення моделей громадянської ідентифікації та оцінювання результатів апробації розробленої програми розвитку громадянської ідентичності.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні і розширенні уявлень про:

– особливості громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти;

– умови та засоби розвитку їх громадянської ідентичності методами музейної педагогіки.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні моделей та засобів розвитку громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти методами музейної педагогіки.

Практичне значення роботи полягає в тому, що розроблена програма розвитку громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти методами музейної педагогіки може бути використана практичними психологами цих закладів для розвитку громадянських уявлень їх педагогічних працівників. Отримані результати можуть використовуватись під час викладання навчальних курсів для педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти під час проходження ними курсів підвищення кваліфікації з тем «Психологічні підтримка учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану», «Національно-патріотичне виховання учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану», «Громадянське виховання учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану», тощо.